

گزاشته‌ها

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
دوره سوم، سال هفتم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۴۰۱ [انتشار: زمستان ۱۴۰۲]

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، سی سال تلاش • معرّفی کهن‌ترین نسخه چهارمقاله نظامی عروضی، کتابت قرن هشتم هجری / امیر ابوالود • شاعران کجیچی: خانواده‌ها، شعر و اشکال حمایت در آذربایجان و فراتر از آن (قرن چهاردهم تا هفدهم) / کریمت ورنو، ترجمه: مهدی رحیمپور • کتیبه دوزخانه زلمسکورت / احسان شیرازی، با همکاری ایگور انستراخ • پندنامه انوشیروان: دست‌نویسی نویافته از منظومه امیرالشعرا برهانی نیشابوری / مهدی طهباس • یادکرد «خلیج فارس» در قاموس‌های تورات عبری و تلمود / حیدر عبیوس • رساله دموکرات تحریر عبارات / علی بودی • بررسی بیتی از دیوان انوری ایبوردی / محمود علی‌پور • تذکره المعاصرین، تذکره‌ای ناب از سراینندگان فارسی‌سرا / جمیل جالی، ترجمه: انجم حمید • بیتی نویافته از سنایی غزنوی / محسن احمدپوشی • مثل‌ها و کنایات مشترک فارسی و عربی رایج در فلسطین / سهیل باری گنبدی • عارف ایچی یا عارف الحی اصفهانی؟ (ادراکی بر یک بدخوانی از مصحح لطائف الحیال) / محمدمسافر خانمی • بررسی کتاب تلفظ در شعر کهن فارسی (اوراست دوم) / مهدی کشلی • برگ‌های کهن از ترجمه پارسی قرآن مجید (قرآن شیرازی) / میلاد یگلدو • نقلی بر کتاب نظامی گنجوی: زندگی و آثار/ مهدی فیروززاد • مختصری درباره شیوه ضبط کلمات زبان‌های ایرانی میانه غربی، ایرانی باستان، هلندی باستان و یونانی به خط فارسی / سید احمدرضا قاسمی • شیوه ضبط واژه‌های متون میخی به خط فارسی / سهیل بنیاد • زندگی و آثار فرانضی زاده محمّدسعید افغانی / نسرته صالح • پاسخی به نوشته عارف نوشاهی درباره فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه کنگره / علی منوری آقانه

شده خوان ز عشق دیرت
گفتی اندر غم رخ لب
با سنی قدر صدق کنت جلال
ما که دارم بره بزه و مضام
کست در دیده دور باب بت
شاه بر تخت جمهرش رای
که بطفت نمای رنجببال
گفت با وی سنی هک کل روی
هر زمانه ترا ندیدم
پریان چون گنبد کنگره پای
پندراست تا بعد قاف
که سبزه جوان و پسنبل روی
پست رامی دراز در پشت
کرچه دایم که دل شود ریشیت

فهرست

سرخن

مؤسسسه پژوهشی میراث مکتوب: سی سال تلاش ۵-۶

جستار

- معرفی کهن‌ترین نسخه چهارمقاله نظامی عروضی، کتابت قرن هشتم هجری / امیر ارغوان ۷-۱۸
 شاعران کججی: خانواده‌ها، شعر و اشکال حمایت در آذربایجان و فراتر از آن (قرن چهاردهم تا هفدهم) /
 کریمستف ورنر: ترجمه: مهدی رحیم‌پور ۱۹-۳۵
 کتبه دوزبانۀ زلمکوت / احسان شواربی: با همکاری ایگنو اشتراوخ ۳۶-۵۵
 پندنامه انوشیروان: دستنویسی نویافته از منظومه امیرالشعرا برهانی نیشابوری / مهدی طهماسبی ۵۶-۶۹
 یادکرد «خلیج فارس» در قاموس‌های تورات عبری و تلمود / حیدر عیوضی ۷۰-۷۲
 رساله رموزات تحریر عبارات / علی بوذری ۷۳-۷۸
 بررسی بیتی از دیوان انوری ابیوردی / محمود عالی‌پور ۷۹-۸۱
 تذکره المعاصرین، تذکره‌ای نایاب از سرایندگان فارسی‌سرا / جمیل جالبی: ترجمه: انجم حمید ۸۲-۸۹
 بیتی نویافته از سنایی غزنوی / محسن احمدوندی ۹۰-۹۲
 مثل‌ها و کنایات مشترک فارسی و عربی رایج در فلسطین / سهیل یاری گلدزده ۹۳-۹۵
 عارف ایجی یا عارف الحی اصفهانی؟ (درنگی بر یک بدخوانی از مصحح لطائف الخیال) / محمدصادق خاتمی ۹۶-۹۷

نقد و بررسی

- بررسی کتاب تلفظ در شعر کهن فارسی (ویراست دوم) / مهدی کمالی ۹۸-۱۱۴
 برگ‌های کهن از ترجمه پارسی قرآن مجید (قرآن شیرانی) / میلاد بیگدلو ۱۱۵-۱۲۳
 نقدی بر کتاب نظامی گنجوی: زندگی و آثار / مهدی فیروزیان ۱۲۴-۱۳۲

پژوهش‌های دباجتیب

- مختصری درباره شیوه ضبط کلمات زبان‌های ایرانی میانه غربی، ایرانی باستان، هندی باستان و یونانی به
 خط فارسی / سیداحمدرضا قائم‌مقامی ۱۳۳-۱۳۷
 شیوه ضبط واژه‌های متون میخی به خط فارسی / سهیل دلشاد ۱۳۸-۱۴۶

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۶)

- زندگی و آثار فرائضی‌زاده محمدسعید افندی / نصرالله صالحی ۱۴۷-۱۴۹

دبارة نوسازی کتب

- پاسخی به نوشته عارف نوشاهی درباره فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه کنگره /
 علی صفری آق‌قلعه ۱۵۰-۱۵۵

سالنامه
میراث
میراث

(۱۴۰۲-۱۳۷۲)

بیتی نویافته از سنایی غزنوی

محسن احمدوندی

فارغ‌التحصیل دکتری زبان و ادبیات فارسی
mohsenahmadvandi@yahoo.com

عین القضاة همدانی (۴۹۰-۵۲۵ق) در اثنای نامه‌هایش برای تلطیف و تأکید سخنان خویش از اشعار فراوانی سود جست‌ه‌است. او گاهی سراینده شعر را مشخص می‌کند، اما در اغلب موارد سخنی از سراینده شعر به میان نمی‌آورد و بر ما روشن نمی‌شود که شعر یا اشعاری که در نامه‌هایش گنجانده از خود اوست یا از دیگران به وام گرفت‌ه‌است و اگر از دیگران به وام گرفته، از کدام شاعر است. یادداشت پیش‌رو تلاش برای یافتن سراینده یکی از صدها بیتی است که او در میان نامه‌هایش آورده‌است.

عین القضاة در نامه هشتادوسوم می‌نویسد:

زهی حسین منصور حلاج در کتاب طواسین می‌گوید: ما
صَحَّتِ الْفِتْوَةُ لِأَحَدٍ إِلَّا لِإِبْلِيسَ وَأَحْمَدَ، بَارِ خَدَايَا! ما تورا
به علت رحمت نپرستیم، ما در عبودیت شرط کار نگه داریم،
چنانکه خواهی می‌کن! هر چه تو کنی ما بدان رضا داده‌ایم،
اگر از لعنت تو دیگران می‌گیرند ما را لعنت تو تاجِ سراسر است
و طراز آستین.

گر حریفان از دمام سر بیچند این رواست
بر کف من نه! که پور زال به شبدیز را

(عین القضاة، ۱۳۷۷: ۱۸۷/۲)

او سخنی از سراینده این بیت به میان نمی‌آورد و بر ما روشن نیست که بیت مذکور از کیست. تا آن‌جا که نگارنده جست‌ه‌است، در دیوان شاعران پیش از عین القضاة اثری از این بیت یافت نمی‌شود؛ اما از میان شاعران پس از او، باباافضل کاشانی این بیت را با تغییری جزئی و به طریق

تضمین در غزلی آورده‌است:

ای پریشان کرده عمدا زلف عنبربیز را
بر دل من دشنه داده غمزه خونریز را
شد فروزان آتش سودایت اندر جان و دل
درفکن در جام بی‌رنگ آب رنگ‌آمیز را
می‌پیایی بی‌محاباده، میندیش از حریف
یاد می‌دار این دو بیت گفته دستاویز را:
گر حریفی از دمام سر بیچاندرواست
بر کف من نه که پور زال به شبدیز را
جان من می‌را و قالب خاک را و دل تورا
وین سر طناز پر وسواس تیغ تیز را

(باباافضل کاشانی، ۱۳۶۶: ۶۷۴؛ نیز همو، ۱۳۵۱: ۲۴۲)^۱

روشن است که این بیت نمی‌تواند از باباافضل کاشانی باشد، زیرا باباافضل در اواخر قرن ششم متولد شده^۲، در حالی که عین القضاة در اوایل قرن ششم به شهادت رسیده‌است. در ضمن خود باباافضل تصریح کرده که این بیت و بیت بعدی را از شاعری دیگر به وام گرفته و به طریق تضمین در شعر خود گنجانده‌است. بیت دوم از ابیاتی که باباافضل تضمین کرده‌است، یعنی «جان من می‌را و...» با اندک تغییری از سنایی غزنوی است. در دیوان سنایی سه غزل با همین وزن و قافیه و ردیف وجود دارد (رک. دیوان سنایی به تصحیح مدرّس رضوی: ص ۲۶، ۷۹۳، ۷۹۴؛ دیوان سنایی به تصحیح مظاهر مصفا: ص ۳۶۷-۳۶۸؛ دیوان سنایی به تصحیح

۱. منبعی که نویسندگان هر دو کتاب مذکور این غزل را از آن نقل کرده‌اند، جنگ خطی ای به شماره ۳۲ در کتابخانه ایاصوفیه بوده‌است. البته مینوی و مهدوی این غزل را در بخش «ملحق به مجموعه اشعار» آورده‌اند. در دیوانی هم که سعید نفیسی از اشعار باباافضل گردآوری کرده‌است، این غزل نیست. براساس پژوهش نفیسی، قدیم‌ترین مأخذی که برای اشعار فارسی افضل‌الدین کاشانی داریم مجموعه مونس الاحرار فی دقائق الاشعار تألیف محمد بن بدر جاجرمی است که در ماه رمضان ۷۴۲ق تدوین شده‌است. در این مجموعه شش غزل به اسم افضل‌الدین کاشانی ثبت شده که این غزل در بین آن‌ها نیست (رک: باباافضل کاشانی، ۱۳۶۳: ۴۶-۵۰).

۲. نفیسی با توجه به سخنان خواجه نصیرالدین توسی درباره افضل‌الدین کاشانی در دو رساله سیر و سلوک و شرح اشارات حدس زده‌است که احتمالاً باباافضل در حدود ۵۸۲ یا ۵۹۲ متولد شده‌باشد و تا سال ۶۵۴ یا ۶۶۴ زنده بوده و بعد از این تاریخ رحلت کرده‌باشد (باباافضل کاشانی، ۱۳۶۳: ۷-۳۲). نظر مینوی و مهدوی اندکی متفاوت است؛ ایشان معتقدند که باباافضل عمده عمر خود را در قرن ششم هجری گذرانده و در اوایل قرن هفتم هجری درگذشته‌است (باباافضل کاشانی، دیباچه: بیست‌ودو). در هیچ یک از این دو حال نمی‌توانیم او را معاصر عین القضاة بدانیم.

۱۰-۱۱) و بیت مذکور در این غزل ضبط شده است:

ساقیا می ده که جز می نشکند پرهیز را
تا زمانی گم کنیم این چرخ رنگ‌آمیز را

...

جان ما می را و قالب خاک را دل تو را
وین سر سودای پروسواس تیغ تیز را

(جلالی پندری، ۱۳۸۶: ۱۱)

شفیعی کدکنی (۱۳۸۸: ۱۲) نیز در گزیده‌ای که از غزلیات سنایی گرد آورده، این غزل را با حذف چند بیت پایانی، و از جمله حذف بیت مذکور، نقل کرده است.

در این غزل، که نشانی آن را در پنج تصحیح به دست دادیم، فقط یکی از ابیاتی که باباافضل کاشانی در غزلش تضمین کرده آمده است. ما در این جا این فرض را پیش می‌کشیم که احتمالاً باباافضل هر دو بیت یادشده را از یک شاعر گرفته باشد، زیرا مرسوم نیست که دو بیت از دو شاعر مختلف را با هم پیوند دهند و شاعر سومی آن را به صورت یکجا در شعر خود تضمین کند، یا لاقلاً من تابه‌حال به چنین موردی برخورد نکرده‌ام. اگر این فرض را بپذیریم، ناچاریم بیت دوم را هم که عین القضاة در نامه‌هایش آورده و باباافضل در غزلش تضمین کرده است، از سنایی غزنوی بدانیم. دو - سه نکته این فرض را تقویت می‌کند: نخست این که عین القضاة در نامه‌هایش از اشعار سنایی بسیار سود جسته است و بعید نیست که این بیت را هم از سنایی، که شاعر هم‌روزگارش بوده است، گرفته باشد؛ دوم این که مضمون بیت یادشده با مضامین غزل‌های قلندرانه سنایی و سبک شخصی او در این غزل‌ها هم‌خوانی دارد؛ سوم این که سه غزلی که در دیوان سنایی با همین وزن و قافیه و ردیف آمده‌اند، هم در ضبط ابیات و هم در تعداد ابیات آشفته‌اند و اختلاف دارند و احتمال می‌رود این بیت هم یکی از ابیات همین غزل‌ها بوده که به دست ما نرسیده است.

منابع

- باباافضل کاشانی، محمد بن حسین (۱۳۵۱). دیوان حکیم افضل‌الدین محمد مرقی کاشانی (باباافضل). بررسی، مقابله و تصحیح مصطفی فیضی، حسن عاطفی، عباس بهنیا و علی شریف. کاشان: اداره فرهنگ و هنر کاشان.

برزگر خالقی: ص ۴۸۶-۴۸۷). بیت یادشده در تصحیح مصفاً در غزل زیر آمده است:

جادوان خدمت کنند آن چشم سحرآمیز را
زنگیان سجده برند آن زلف جان‌آویز را

...

جان مامی را و قالب خاک را و دل تو را
وین سر طنّاز پروسواس تیغ تیز را

(سنایی، ۱۳۳۶: ۳۶۷؛ همو، ۱۳۷۵: ۳۴۷)

اما در تصحیح مدرّس رضوی این بیت دو بار و در دو غزل متفاوت آمده است؛ یک بار در غزل زیر و به این شکل:

جادوان خدمت کنند آن چشم رنگ‌آمیز را
زنگیان سجده برند آن زلف جان‌آویز را

...

جان مامی را و قالب خاک را و دل تو را
وین سر طنّاز پر وسواس تیغ تیز را

(سنایی، ۱۳۸۸: ۷۹۳-۷۹۴)

و بار دیگر در غزلی دیگر چنین آمده است:

ساقیا می ده که جز می نشکند پرهیز
تا زمانی گم کنم این زهد رنگ‌آمیز را

...

[اهل دعوی را مسلم باد جنات النعیم
رطل می‌باید دمام مست بیگه‌خیز را
جان ما می را و قالب خاک را و دل تو را
وین سر پر ذلت و تزویر تیغ تیز را]

(سنایی، ۱۳۸۸: ۲۶)

در دیوان سنایی به تصحیح برزگر خالقی نیز بیت یادشده در غزل زیر آمده است:

ساقیا می ده که جز می نشکند پرهیز را
تا زمانی گم کنیم این چرخ رنگ‌آمیز را

...

جان مامی را و قالب خاک را دل تو را
وین سر سودای پروسواس تیغ تیز را

(سنایی، ۱۳۹۳: ۴۸۶-۴۸۷)

در غزل‌های حکیم سنایی به تصحیح جلالی پندری نیز دو غزل با این وزن و قافیه و ردیف آمده (جلالی پندری، ۱۳۸۶:

- _____ (۱۳۶۳). رباعیات باباافضل کاشانی به
ضمیمه مختصری در احوال و آثار وی. به قلم سعید نفیسی.
تهران: فارابی.
- _____ (۱۳۶۶). مصنفات افضل‌الدین محمد مرقی
کاشانی. به تصحیح مجتبی مینوی و یحیی مهدوی. تهران:
خوارزمی.
- _____ (۱۳۳۶). دیوان. به کوشش مظاهر
مصفا. تهران: امیرکبیر.
- _____ (۱۳۸۶). غزل‌های حکیم سنایی. مصحح [و]
گردآورنده] یدالله جلالی پندری. تهران: علمی و فرهنگی.
- _____ (۱۳۸۸). دیوان حکیم ابوالمجد مجدود بن
آدم سنایی غزنوی. به سعی و اهتمام مدرّس رضوی. تهران:
سنایی.
- _____ (۱۳۹۳). دیوان حکیم سنایی. به کوشش
محمدبرزگر خالقی. تهران: زوّار.
- _____ شفیع کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۸). در اقلیم روشنایی:
تفسیر چند غزل از حکیم سنایی غزنوی. تهران: آگه.
- _____ عین‌القضات، عبدالله بن محمد (۱۳۷۷). نامه‌های عین‌القضات
همدانی. به اهتمام علی‌نقی منزوی و عقیف عسیران. تهران:
اساطیر.

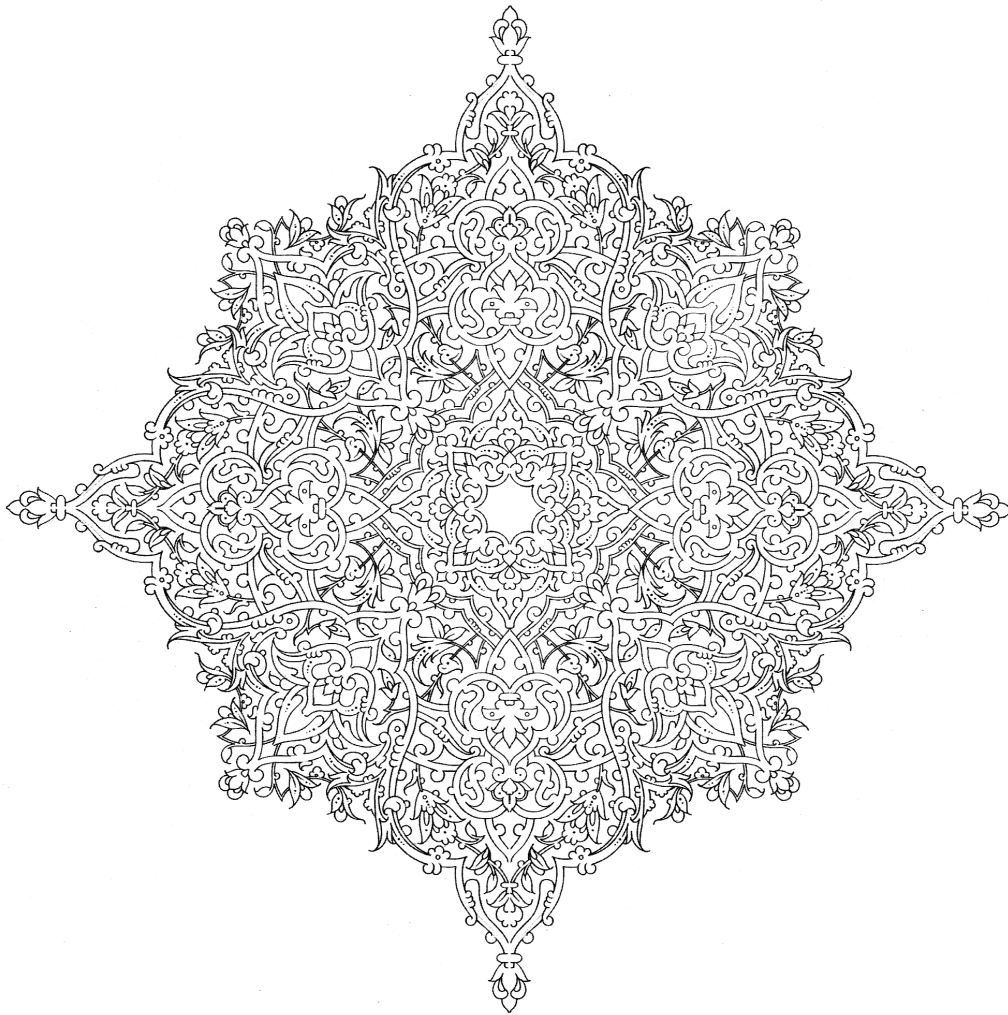

Table of Contents

Editorial

The Written Heritage Research Institute: Thirty Years of Endeavour..... 5-6

Articles

- A Review of the Oldest Manuscript of Nizami-ye 'Arūzī's *Chahar Maqala* (The Four Treatises), Copied in the 8th Century AH. / **Amir ARGHAVAN** 7-18
- The Kujujī Poets: Families, Poetry, and Forms of Patronage in Azerbaijan and Beyond (Fourteenth to Seventeenth Centuries) / **Christoph WERNER**; Translated by **Mehdi RAHIMPOUR** 19-35
- The Bilingual Inscription of Zalamkot / **Ehsan SHAVAREBI**; with a contribution by **Ingo STRAUCH** 36-55
- Anūshīrvān's Pand-Nāma (Book of Wisdom); A Newly-Found Manuscript of Amīr-Al-Shu'arā, Burhāni-yi Nayshābūrī's Composition / **Mehdi TAHMASEBI** 56-69
- The Mention of the Persian Gulf in Dictionaries of The Hebrew Bible and Talmud / **Heidar EIVAZI** 70-72
- Resāle-ye *Rumūz-i Tahrīr-i 'Ibārāt* (A Treatise on the Use of Punctuation in Writing) / **Ali BOUZARI** 73-78
- A Study on a Couplet of Anvarī's *Diwan* (Collection of Poems) / **Mahmoud ALIPOUR** 79-81
- Tazkirat-Al-Mu'āsirīn* (Memoirs of the Contemporaries): An Obscure Memoir of Persian Poets / **Jamil JALEBI**; Translated by **Anjom HAMID** 82-89
- A Newly-Found Couplet of Sanā'ī / **Mohsen AHMADVANDI** 90-92
- Shared Persian and Arabic Adages and Allusions Commonly Used In Palestine / **Soheil YARI GOLDARREH** 93-95
- 'Arif-i Ījī or 'Arif-Al-Hay Isfahāni (A Contemplation on an Erroneous Reading by The Editor of *Latā'if-Al-Khīyāl* (Subtleties of Imagination)) / **MohammadSadegh KHATAMI** 96-97

Reviews and Critiques

- A Review of *Pronunciation in Classical Persian Poetry* (Second Edition) / **Mehdi KAMALI** 98-114
- Old Folios of a Quran Translation In Persian (The So-Called Shīrānī Quran) / **Milad BIGDELOU** 115-123
- A Review of *Nizami-ye Ganjawā: Life and Works* / **Mehdi FIROUZIAN** 124-132

Essays on Research

- Notes on the Transliteration of Middle Iranian, Old Iranian, Sanskrit, and Greek Words into Persian Script / **Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI** 133-137
- Cuneiform Texts in Persian Script: Transliteration and Transcription / **Soheil DELSHAD** 138-146

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

- Life and Works of Muhammad Sa'id Efendi / **Nasrollah SALEHI** 147-149

On the Previous Articles

- A Response to 'Arīf Naushahi's Article on *The Library of Congress Catalogue of Persian Manuscripts* / **Ali SAFARI AQ-QALEH** 150-155

Gozaresh-e Miras

98 - 99

Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology
Third Series, vol. 7, no. 1 - 2, Spring - Summer 2022
[Pub. Winter 2024]

Properietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

General Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.com

E-mail: gozaresh@mirasmaktoob.ir

Table of Contents

Editorial

The Written Heritage Research Institute: Thirty Years of Endeavour..... 5-6

Articles

- A Review of the Oldest Manuscript of Nizami-ye 'Arūzī's *Chahar Maqala* (The Four Treatises), Copied in the 8th Century AH. / Amir ARGHAVAN 7-18
- The Kujujī Poets: Families, Poetry, and Forms of Patronage in Azerbaijan and Beyond (Fourteenth to Seventeenth Centuries) / Christoph WERNER; Translated by Mehdi RAHIMPOUR 19-35
- The Bilingual Inscription of Zalankot / Ehsan SHAVAREBI; with a contribution by Ingo STRAUCH 36-55
- Anūshīrvān's Pand-Nāma (Book of Wisdom); A Newly-Found Manuscript of Amīr-Al-Shu'arā, Burhāni-yi Nayshābūrī's Composition / Mehdi TAHMASEBI 56-69
- The Mention of the Persian Gulf in Dictionaries of The Hebrew Bible and Talmud / Heidar EIVAZI 70-72
- Resāle-ye *Rumūz-i Tahrīr-i 'Ibārāt* (A Treatise on the Use of Punctuation in Writing) / Ali BOUZARI 73-78
- A Study on a Couplet of Anvarī's *Diwan* (Collection of Poems) / Mahmoud ALIPOUR 79-81
- Tazkirat-Al-Mu'āsirīn* (Memoirs of the Contemporaries): An Obscure Memoir of Persian Poets / Jamil JALEBI; Translated by Anjom HAMID 82-89
- A Newly-Found Couplet of Sanā'ī / Mohsen AHMADVANDI 90-92
- Shared Persian and Arabic Adages and Allusions Commonly Used In Palestine / Soheil YARI GOLDARREH 93-95
- 'Arif-i Īji or 'Arif-Al-Hay Isfahāni (A Contemplation on an Erroneous Reading by The Editor of *Latā'if-Al-Khīyāl* (Subtleties of Imagination)) / MohammadSadegh KHATAMI 96-97

Reviews and Critiques

- A Review of *Pronunciation in Classical Persian Poetry* (Second Edition) / Mehdi KAMALI 98-114
- Old Folios of a Quran Translation In Persian (The So-Called Shīrānī Quran) / Milad BIGDELOU 115-123
- A Review of *Nizami-ye Ganjawi: Life and Works* / Mehdi FIROUZIAN 124-132

Essays on Research

- Notes on the Transliteration of Middle Iranian, Old Iranian, Sanskrit, and Greek Words into Persian Script / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 133-137
- Cuneiform Texts in Persian Script: Transliteration and Transcription / Soheil DELSHAD 138-146

Iran in Ottoman Texts and Sources (25)

- Life and Works of Muhammad Sa'id Efendi / Nasrollah SALEHI 147-149

On the Previous Articles

- A Response to 'Arīf Naushahi's Article on *The Library of Congress Catalogue of Persian Manuscripts* / Ali SAFARI AQ-QALEH 150-155